

Sağlık Profesyoneli Olacak Öğrencilerin Ölümüne Karşı Tutumları, Ölüm Kaygıları Arasındaki İlişki ve Bunları Etkileyen Değişkenler

Attitudes of Students Who will Become Medical Professionals Regarding Death and the Variables that Affect these Attitudes

Ayşegül BİLGE,¹ Nadide EMBEL,² Fatma Gül KAYA²

ÖZET

Amaç: Bu araştırma sağlık profesyoneli olacak öğrencilerin ölümüne karşı tutumları ve ölüm kaygıları arasındaki ilişkiyi ve bunları etkileyen değişkenleri incelemek amacıyla yapıldı.

Gereç ve Yöntem: Kesitsel tipte planlanan araştırmanın örnek grubunu 2011-2012 öğretim yılında Ege Üniversitesi İzmir Atatürk Sağlık Yüksekokulu Hemşirelik, Ebelik, Beslenme ve Diyetetik ve Sağlık Memurluğu bölümlerine kayıtlı hazırlık sınıfı dışında yer alan 800 öğrenciden, araştırmaya katılmayı kabul eden 456 öğrenci oluşturdu.

Bulgular: Kadınların erkeklere göre ölümü daha çok tarafsız kabul ettiği, erkeklerin ise ölüm kaygısını daha çok yaşadığı belirlendi. Ölümün rengini 'siyah' olarak tanımlayan öğrencilerin ölüm kaygısı ve korkusu puan ortalamaları daha yüksek bulunurken, ölümün rengini beyaz olarak tanımlayan öğrencilerin ölümü kabul puanları daha yüksek olup, istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olduğu belirlendi.

Sonuç: Sağlık yüksekokulu öğrencileri arasında kadın, 4. sınıf ve ölüm süreci ile karşılaşmış öğrencilerin korku ve kaygısı daha çok yaşadığı, ölümden korkanların, kaygılarının da arttığı söylenebilir.

Anahtar sözcükler: Ölüm; ölüm karşı tutum; ölüm kaygısı.

SUMMARY

Objectives: The aim of this study was to investigate the relationship between the attitudes of students who will become medical professionals regarding death and the variables that affect these attitudes.

Methods: This cross-sectional study consisted of 456 students who volunteered to take part in this research out of a total of 800 students who were enrolled in Nursing, Midwifery, Nutrition & Dietetics, or Health Officer Programs. Students in the foreign language preparatory class at Ege University during the 2011-2012 academic year were excluded.

Results: We found that women experienced significantly more death anxiety and fear of death than men. The students who defined the color of death as "black" had higher mean scores for death anxiety and fear of death, while the students who defined the color of death as "white" had higher acceptance of death scores.

Conclusion: Of the 4th year students enrolled in the school of health, female students have significantly more fear and anxiety of death than do males.

Key words: Death; attitude toward death; death anxiety.

Giriş

Yaşam, insan bilinci ile algılanan bir gerçeklik ve insanın bu gerçeklikteki var oluş hali olarak tanımlanabilir. İnsan, bilinciyle algıladığı ve eylemleriyle dahil olduğu bu gerçekliği sürekli anlamaya çalışmıştır. Bu anlama çabası büyük ölçüde varlığını sürdürme ihtiyacından kaynaklanmıştır. Bu durumda, insan bilinciyle uyumlu en geçerli eylemin 'varlığını

sürdürmek' olduğu söylenebilir. Bu sebeptendir ki insan bilinci için 'yok oluş' yani 'varlığın sonlu oluşu' kabul edilmesi zor bir olgudur.^[1] Varoluşçu felsefede; bireyin dünyadaki doğasını kabul edişi ve onaylaması, beğenisi, diğer insanları ve şeyleri kabul etmesi ve değerlendirmesi yer alır. İnsan çeşitli durumlarda kendi pozisyonunu karşılaştırır, ileriye bakabilir ve geleceğin getireceklerini tahmin edebilir. Sonunda gelecek herkese ölümü getirecektir.^[2]

Ölümler her an iç içe olan insan, ölüm kavramını düşünerek ölümüne ilişkin tutumlar geliştirmiştir. İnsanların zihninde gelişen ölüm kavramı dinsel, felsefi, ahlaksal ve hukuksal birçok alanda onların davranışlarını ve yaşam tarzlarını belirlemiştir. Ölüm düşüncesinin insan yaşamına etkisi kaçınılmazdır; ancak aşırı, ölçsüz, patolojik şekilde ortaya çıkan ölüm düşüncesi, insanın psikolojisini olumsuz etkileyebilmektedir. Ölüm karşısında geliştirilen tutumlar denge ve uyumunu yitirdikçe, bireyin kaygı düzeyi artmakta, çevreye uyum sağlaması güçleşebilmektedir.^[1,3]

¹Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi, Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, İzmir;

²Ege Üniversitesi İzmir Atatürk Sağlık Yüksekokulu, Hemşirelik Bölümü, İzmir

İletişim (Correspondence): Dr. Ayşegül BİLGE.
e-posta (e-mail): aysegul.bilge@ege.edu.tr

Psikiyatri Hemşireliği Dergisi 2013;4(3):119-124
Journal of Psychiatric Nursing 2013;4(3):119-124

Doi: 10.5505/phd.2013.08108

Geliş tarihi (Submitted): 13.08.2013 **Kabul tarihi (Accepted):** 28.01.2014

Günümüz modern toplumlarında artık ölümlerin büyük bir çoğunluğu hastanelerde gerçekleşmektedir. Bu durum, bir taraftan ölümü genel toplumdaki izole ederken diğer taraftan tüm duygusal yükünü sağlık çalışanlarına yüklemektedir. Ölmekte olan hasta ve ailesine bakım vermek oldukça zor bir deneyimdir. Şüphesiz ölüm gerçeği ile yüzleşmek gerek hasta ve ailesi, gerekse sağlık çalışanları için travmatik olabilmektedir.^[4]

Sağlık elemanları, hastanın bakımında yetersiz kalmaktan ve başarısız olmaktan korkarlar. Sağlık elemanlarının kendilerini yetersiz ve başarısız olarak görmeleri, suçluluk yaşamalarına yol açabilir. Oysa ölümcül hastaların bakımında başarılı olmanın göstergesi onu uzun süre hayatta tutmak değil, mümkün olduğunca acı çekmesini önlemek ve yaşam kalitesini yükseltmektir. Sağlık elemanlarının diğer bir korku nedeni, hastanın onların çalışma saatleri içerisinde ölme olasılığıdır. 'Tanırım, hastanın benim nöbetimde ölmesine izin verme' diye yalvaran sağlık elemanı sayısı az değildir. Bu korku, sağlık elemanlarının hasta ve aile ile iletişimi sınırlamalarına ve onlardan kaçmalarına neden olabilir.^[5]

Sağlıkla ilgili mesleklerde çalışan bireyler, özellikle hemşireler ölüm ve ölmekte olan hasta ile sürekli karşılaşmak zorundadırlar.^[6] Yapılan bazı çalışmalarda ölmek üzere olan hastaya bakım sunan hemşirelerin öfke, çaresizlik, sıkıntı, suçlama gibi duygular yaşadıkları,^[7,8] hastanın bakımında yetersiz ve başarısız olmaktan korktukları için ölümcül hastaların olmadığı servislerde çalışmayı tercih ettikleri bildirilmektedir.^[9-11] Hemşirelik öğrencilerine eğitimleri süresince yaşamı sürdürme sorumluluğu verilmekte; bu doğrultuda bireyi yaşatma sorumluluğunu kendinde gören hemşirelik öğrencileri için ölümün önlenemeyişi, onlarda farklı duyu ve düşüncelerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.^[12]

Hemşirelerin ölüm sürecinde bulunan hasta ve ailesine gerekli yardımı verebilmesi, öncelikli olarak hemşirelik eğitimi programlarından mezun olmadan önce kendi duygularını tanıyıp, kontrol edebilmeleri ile mümkündür.^[11] Ölümüne yakın bireylere bakım veren hemşireler durumun farkında olarak, mesleki etkinliklerinin bir aracı olan hemşirelik sürecini; fiziksel, emosyonel, entellektüel, sosyal ve spiritual boyutta hazırlamalıdır.^[13] Ancak böyle bir konumda; hastanın içinde bulunduğu durumu tanımayan ve kendi duygularının farkında olmayan hemşire çaresizlik hissedeceği için hastaya ve ailesine profesyonel olarak yardım edemeyebilir.^[14]

Bu araştırma sağlık profesyoneli olacak öğrencilerin ölümüne karşı tutumları ve ölüm kaygıları arasındaki ilişkiyi ve bunları etkileyen değişkenleri incelemek amacıyla yapılmıştır.

Gereç ve Yöntem

Kesitsel tipte planlanan araştırmanın örnek grubunu, 2011-2012 öğretim yılında Ege Üniversitesi İzmir Atatürk

Sağlık Yüksekokulu Hemşirelik, Ebelik, Beslenme ve Diyetetik ve Sağlık Memurluğu bölümlerine kayıtlı hazırlık sınıfı dışında yer alan 800 öğrenciden, araştırmaya katılmayı kabul eden 456 öğrenci oluşturmuştur. Verilerin toplanması için ilgili kurumdan yazılı izin alınmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilere araştırma hakkında bilgi verilmiş ve çalışmaya katılma onamları alınmıştır.

Araştırmanın verileri, araştırmacılar tarafından literatür doğrultusunda oluşturulan 15 adet sorunun bulunduğu tanıtıcı bilgi formu, Wong, Reker ve Gesser (1994) tarafından geliştirilen, Işık (2008) tarafından Türkçe geçerlilik ve güvenilirliği yapılan 'Ölüme Karşı Tutum Ölçeği' ile Thorson ve Powell tarafından geliştirilen, Yıldız ve Karaca (2001) tarafından Türkçe'ye uyarlanan 'Ölüm Kaygısı Ölçeği' ile toplanmıştır.^[5]

Tanıtıcı bilgi formunda; öğrencilerin yaşı, cinsiyeti, medeni durumu, bölümü, ölüme karşı görüşleri ile ilgili sorular bulunmaktadır.

Ölüm Kaygısı Ölçeği; ölçekte 17'si olumlu, 8'i olumsuz olmak üzere toplam 25 madde bulunmaktadır. Beş dereceli Likert tipi ölçektir. (Fikrime Çok Uygun=4, Fikrime Uygun=3, Kararsızım=2, Fikrime Aykırı=1, Fikrime Çok Aykırı=0). Ölçekte; Olumsuz cümle yapısındaki maddeler: 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 12, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 22, 24 maddelerdir. Olumlu cümle yapısındaki maddeler: 4, 10, 11, 13, 17, 21, 23, 25 maddelerdir. Ölüm Kaygısı Ölçeği'nden alınan puanların yüksek olması, ölüm kaygısının yüksek olduğu anlamındadır. Araştırmamızda ölçeğin Cronbach Alpha değeri .074 olarak bulunmuştur.

Ölüme Karşı Tutum Ölçeği; ölçek 26 madde içermektedir. Yedi dereceli Likert tipi ölçektir (Kesinlikle Katılmıyorum=1, Katılmıyorum=2, Orta Derece Katılmıyorum=3, Kararsızım=4, Orta Derece Katılıyorum=5, Katılıyorum=6, Kesinlikle Katılıyorum=7). Ölçek üç alt faktörden oluşmuştur. Tarafsız kabullenme ve yaklaşım kabullenme alt ölçeği Cronbach alpha katsayısı 0.86 (4, 6, 8, 12, 13, 14, 15, 19, 21, 22, 23, 25 maddeler) olup, ölümün yaşamın kaçınılmaz bir parçası olduğuna ve ölümden sonraki hayata bir geçiş olduğuna inanma olarak açıklanmaktadır. Kaçış kabullenme alt ölçeği Cronbach alpha katsayısı 0.74 (5, 9, 11, 20, 24. maddeler) olup, ölümün; yaşamın fiziksel veya psikolojik zararlarından kurtaracağına inanma olarak açıklanmaktadır. Ölüm korkusu ve ölümden kaçınma alt ölçeği Cronbach alpha katsayısı 0.76 (1, 2, 3, 7, 10, 16, 17, 18, 26. Maddeler) olup, bireyin ölümüne yaklaştığında hissettiği korku ile ölümün uyandırdığı kaygı duygusunu azaltmak üzere ölüm hakkında düşünmekten veya konuşmaktan kaçınma olarak açıklanmaktadır Ölçekten ve alt ölçeklerden alınan puan ortalamasının yüksekliği olumlu tutumu göstermektedir.^[5] Araştırmamızda ölçeğin Cronbach Alpha değeri .084 olarak bulunmuştur.

Araştırmadan elde edilen veriler SPSS 15.0 programı kullanılarak değerlendirilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde sayı, yüzde, ortalama, korelasyon ve t-testi kullanılmıştır.

Araştırmanın bağımlı değişkenleri, Ölüm Kaygısı Ölçeği ve Ölüm Karşı Tutum Ölçeği ve alt ölçeklerinden elde edilen puan ortalamaları, bağımsız değişkenleri öğrencilerin sosyodemografik (yaş, cinsiyet, medeni durum, bölüm, sınıf, ölüm sürecindeki hasta ile karşılaşma durumu, ölümün rengi ve ölüm eğitimi isteme gibi) özellikleridir.

Bulgular

Katılımcıların %49.8 hemşirelik, %33.3 ebeklik, %15.1 beslenme ve diyetetik ve %1.8 sağlık memurluğu bölümü öğrencisi, %84.2'si kadın, %15.8'i erkek ve %2.2'si ise evlidir. Araştırma grubunun %36'sı ikinci sınıf öğrencisi ve %93.9'u 18-24 yaş grubunda yer almaktadır.

Araştırmada, katılımcıların Tarafsız Kabullenme ve Yak-

laşım Kabullenme Alt ölçeği puan ortalaması diğer alt ölçeklere göre daha yüksektir (58.87±13.52). Ölüm kaygısı ölçeği puan ortalaması ise 54.27±11.30 bulunmuştur (Tablo 1).

Araştırmada öğrencilerin Ölüm Karşı Tutum Ölçeği ile Ölüm Kaygısı Ölçeği arasındaki ilişki incelenmiş, Ölüm Kaygısı Ölçeği ile Ölüm Korkusu ve Ölümünden Kaçınma Alt Ölçeği (p=.000, r=.425) ve Ölüm Karşı Tutum Ölçeği puan ortalamaları arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu (p=.000, r=.235) belirlenmiştir (Tablo 2).

Öğrencilerin ölüm kaygısı ve ölüm tutumu ile cinsiyet durumu karşılaştırıldığında; Tarafsız Kabullenme ve Yaklaşım Alt Ölçeği puan ortalamasının kadınlarda daha yüksek olduğu (59.31±13.30) belirlenmiştir. Ayrıca Ölüm Kaygısı Ölçeği puan ortalaması erkeklerde daha yüksek olduğu (55.87±12.18) saptanmış olup, istatistiksel açıdan anlamlı bir fark saptanmıştır (Tablo 3).

Öğrencilerin Ölüm Kaygısı ve Ölüm Tutumu Puan Or-

Tablo 1. Öğrencilerin Ölüm Karşı Tutum ve Ölüm Kaygısı Puan Ortalamaları

Ölçekler	Ort.±SS
Ölüm korkusu ve ölümden kaçınma	34.94±9.93
Tarafsız kabullenme ve yaklaşım kabullenme	58.87±13.52
Kaçış kabullenme	19.57±5.85
Ölüm kaygısı	54.27±11.30

Ort.: Ortalama; SS: Standart sapma.

Tablo 2. Öğrencilerin ölüm karşı tutum ile ölüm kaygısı puan ortalamaları arasındaki ilişki

Ölüm karşı tutum ölçeği ve alt ölçekler	Ölüm kaygısı ölçeği	
	r	p
Ölüm korkusu ve ölümden kaçınma altölçeği	.425 *	.000
Tarafsız kabullenme ve yaklaşım kabullenme altölçeği	-.012	.794
Kaçış kabullenme altölçeği	.580	.218
Ölüm karşı tutum ölçeği	.235*	.000

*: p<0.01.

Tablo 3. Öğrencilerin ölüm kaygısı ve ölüm tutumu puan ortalamaları ile cinsiyet durumunun karşılaştırılması

Ölçekler	Kadın	Erkek	t	p
	Ort.±SS	Ort.±SS		
Ölüm korkusu ve ölümden kaçınma	33.37±9.75	30.63±10.64	2.151	0.32
Tarafsız kabullenme ve yaklaşım kabullenme	59.31±13.30	54.43±15.02	-.144	.886
Kaçış kabullenme	19.57±5.82	19.58±6.19	.055	.956
Ölüm kaygısı ölçeği	54.11±11.22	55.87±12.18	2.756	.006
Ölüm karşı tutum ölçeği	135.86±24.52	133.18±23.92	.857	.392

Ort.: Ortalama; SS: Standart sapma.

Tablo 4. Öğrencilerin ölüm kaygısı ve ölüm tutumu puan ortalamaları ile ölümün rengi değişkeninin karşılaştırılması

Ölçekler	Siyah	Beyaz	Diğer	F	p
	Ort.±SS	Ort.±SS	Ort.±SS		
Ölüm korkusu ve ölümden kaçınma	35.45±9.51	30.22±9.58	27.47±10.03	19.052	.000
Tarafsız kabullenme ve yaklaşım kabullenme	57.52±13.2	60.76±13.66	57.00±14.26	3.307	.037
Kaçış kabullenme	19.67±5.38	19.53±6.40	18.64±6.16	.249	.780
Ölüm kaygısı ölçeği	56.36±9.99	51.96±12.25	50.17±12.53	9.709	.000
Ölüm karşı tutum ölçeği	137.28±25.12	133.99±23.66	125.29±19.90	2.522	0.81

Ort.: Ortalama; SS: Standart sapma.

Tablo 5. Ölüm kaygısı ve ölüm tutumu ölçekleri ile ölüm eğitimi isteme durumlarının karşılaştırılması

Ölçekler	Evet	Hayır	t	p
	Ort.±SS	Ort.±SS		
Ölüm Korkusu ve ölümden kaçınma	32.72±9.82	35.09±10.91	-1.459	.145
Tarafsız kabullenme ve yaklaşım kabullenme	59.31±13.30	54.43±15.02	2.209	.028
Kaçış kabullenme	19.57±5.82	19.58±6.19	-.010	.992
Ölüm kaygısı ölçeği	54.11±11.22	55.87±12.18	-.951	.342
Ölüm karşı tutum ölçeği	135.51±23.71	134.73±31.10	.845	.196

Ort.: Ortalama; SS: Standart sapma.

talamaları ile ölümün rengi değişkeni karşılaştırılmış, Ölüm Korkusu ve Ölümden Kaçınma alt ölçeği ($F=19.052, p=.000$) ve Ölüm Kaygısı Ölçeği ($F=9.709, p=.000$) ile ölümün rengi arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır (Tablo 4).

Öğrencilerin ölüm kaygısı ve ölüm tutumu ölçekleri ile ölüm eğitimi isteme durumları karşılaştırıldığında; ölüm eğitimi isteyenlerin tarafsız kabullenme ve yaklaşım kabullenme puan ortalamaları istemeyenlere göre daha yüksek olup, istatistiksel açıdan anlamlı olduğu belirlenmiştir ($t=2.209, p=.028$) (Tablo 5).

Ayrıca araştırmada öğrencilerin ölüme karşı tutum ve ölüm kaygısı puan ortalamaları ile bölümleri karşılaştırılmış, hemşirelik öğrencilerinin ölüm kaygısı puan ortalamaları beslenme ve diyetetik, ebelik ve sağlık memurluğu öğrencilerinin puan ortalamalarından yüksek bulunmuş, istatistiksel açıdan anlamlı olduğu belirlenmiştir ($F=3.549, p=.015$). Ölüme karşı kaygı puan ortalamalarının yüksekliği sırası ile hemşirelik, ebelik, beslenme ve diyetetik ve sağlık memurluğu bölüm öğrencileri şeklindedir.

Tartışma

Bu araştırma sağlık profesyoneli olacak öğrencilerinin ölüme karşı tutumları ve ölüm kaygıları arasındaki ilişkiyi ve bunları etkileyen değişkenleri incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin %49.8 hemşirelik bölümü öğrencisi, %84.2'si kadındır. Öğrencilerin tamamına yakını ise 18-24 yaş grubunda yer almakta olup, ölüme dair hem

toplumsal hem de mesleki deneyimlerinin olabilmesi açısından bu veriler önemlidir. Sharma ve ark.nın (1997) yaptığı araştırmada hemşirelik bölümündeki öğrencilerin diğer bölümlerde okuyan öğrencilere göre, ölümden ve ölümden sonra bedenlerinin zarar görmesinden daha az korktukları bildirilmiştir.^[15] Tanhan ve Arı'nın (2006) bildirdiği üzere bir çalışmada psikiyatridi seçen tıp öğrencilerinin cerrahiye seçenlere göre ölüm kaygısını daha çok yaşadığı saptanmıştır. Diğer yandan Tanhan ve Arı'nın (2006) yaptığı çalışmada ise Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık okuyan öğrencilerin, Bilgisayar Öğretim Teknolojileri okuyan öğrencilere göre ölüm kaygıları daha yüksek bulunmuştur.^[16] Çalışmamızda meslekler arası ayrıma gidilmemiş öğrenciler bütün olarak değerlendirilmiş, kaynaklarda sağlık yüksekokulu diğer öğrenci gruplarına göre hemşirelik bölümü ve ölüm kaygısı, tutumu ile ilgili çalışmaların çoğunlukta olduğu belirlenmiştir.

Araştırmada, katılımcıların Tarafsız Kabullenme ve Yaklaşım Kabullenme Alt ölçeği puan ortalaması diğer alt ölçeklere göre daha yüksektir ($58.87±13.52$) (Tablo 1). Bu bulgu öğrencilerin ölümün gerçek, yaşanılacak ve kabul edilmesi gereken bir olay ve ölüm olayının ölümden sonraki yaşama bir geçiş olduğuna inandıklarını ifade etmektedir. Ölüm kaygıları ise ortanın üzerinde bulunmuştur. Bu konuda öğrenci hemşireler üzerinde yapılan bir çalışmada, öğrencilerin yaşam sonu bakım verme anında, %17.2'sinin 'Üzüntü', %10.2'sinin de 'Ne hissettiğini bilmeden bakım vermeye devam ettiği' belirlenmiştir.^[17] Cooper ve Barnett'in (2005) hemşire öğrencilerle yapmış oldukları bir çalışmalarında yaşam sonu

dönemdeki hastaya bakım verme rolünün kaygı oluşturduğunu saptamışlardır.^[18] Bu kaygının kişisel ölüm korkularından değil, hastaya ne yapacağını ve ne söyleyeceğini bilememeye bağlı yetersizlik ve çaresizlik duygularından kaynaklandığını belirlemişlerdir.

Araştırmada Ölüm Kaygısı Ölçeği ile Ölüm Korkusu ve Ölümünden Kaçınma Alt Ölçeği ve Ölümüne Karşı Tutum Ölçeği puan ortalamaları arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu belirlenmiştir (Tablo 2). Bu bulguya göre; öğrencilerin ölüm korkusu ve kaygısından kurtulmak için ölümün gerçekliğinden kaçtıkça, ölüm kaygılarının arttığı söylenebilir. İnci ve Öz (2009) yapmış olduğu bir çalışmada ölüm kaygısıyla ölümüne verilen anlam arasında bir ilişkinin varlığı saptanmış olup, öteki dünyanın varlığına inanma ölüm kaygısını azaltan etken olabilirken, inancı gereği öte dünyada cezalandırılacağını düşünmenin ölüm kaygısını artırabileceği belirtilmiştir.^[3] İnsanoğlu tarafından Ölümün gerçek, kabulü zor bir durum olması, birey tarafından değişik savunma mekanizmaları ile benliğin korunmaya çalışılmasına neden olduğu düşünülmektedir.

Öğrencilerin ölüm kaygısı ve ölüm tutumu ile cinsiyet faktörü karşılaştırıldığında; kadınların ölümü tarafsız kabul ettiği, erkeklerin ise ölüm kaygısının daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Tablo 3). Sezer (2009) ölümle biyolojik varlığın sonlandığını, ölüm anında tamamlanan yaşamın bütünlüğünün geçmişte kaldığını ve kaybolmadığını, bu nedenle ölümün bir yok oluş değil, aslında bireyin varoluşunu gerçekleştirmesi olduğunu belirtmiştir.^[19] İnci (2008) tarafından yapılan çalışmada da ölümün mutlak bir son olarak değerlendirilmesinin varoluşa güçlü bir tehdit olarak algılanmasından dolayı, bireyin ölüm kaygısının artırabildiği saptanmıştır.^[20] Araştırmada kadınların geçmişi ve şimdisi ile yaşamın kaybolmadığına inanarak ölümü varoluşçu kabullendiği, erkeklerin ise ölümü varoluşa bir tehdit gibi görmesiyle ölümüne karşı daha kaygılı oldukları söylenebilir.

Öğrencilerin Ölüm Kaygısı ve Ölüm Tutumu Puan Ortalamaları ile ölümün rengi değişkeni karşılaştırılmış, ölümün renginin siyah olduğunu düşünenlerin ölüm korkusu ve kaygısının daha yüksek olduğu, istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır (Tablo 4). Yıldırım (2006) renkler üzerine yapılan tercihlerin bilinçsiz bir tercih olmadığını, renklerin sağlıktan karaktere kadar pek çok alanda ruh dünyasına dair bilgiler verdiğini belirtmiştir. Diğer yandan ölüm kaygısı karmaşık yapısı nedeniyle pek çok değişkeni de belirleyen bir kavramdır.^[21]

Araştırma bulgularına göre; öğrencilerden ölüm eğitimi isteyenlerin tarafsız kabullenme ve yaklaşım kabullenme puan ortalamaları, istemeyenlere göre daha yüksek olup, bu farkın istatistiksel açıdan anlamlı olduğu belirlenmiştir ($t=2.209$, $p=.028$). Sherman ve ark. (2005)^[22] hemşirelerin yaşam sonu

kaliteli bakım sağlamak için yalnızca bilgi ve beceriye sahip olmalarının yeterli olmadığını, aynı zamanda tutum ve davranış da geliştirmeleri gerektiğini belirtmişlerdir. Peters ve ark.(2013) yaptığı sistematik değerlendirmede hemşirelere verilecek olan ölüm eğitiminin yaşam boyu gelişim açısından önemli olduğu ve ölüm anksiyetesini azalttığı vurgulanmıştır. Yaşamın ölümle kabulü açısından da ölüm eğitiminin etkili olduğu belirtilmiştir. Bu durumun bir çok ülkede aynı sonucu verdiği söylenmiştir.^[23] Dunn ve ark. (2005) yaptıkları çalışmada hemşirelerin ölümüne karşı olumsuz tutumunu önlemek için hemşirelere ölüm eğitimi verilmesinin önemini vurgulamışlardır.^[24] Ölüm eğitimi isteyen öğrenciler, ölümün kabul edilmesi gerektiğine, ondan kaçışın mümkün olmadığına, bu nedenle ölümünden sonra yaşamın yeniden yapılandırılması için ölüm eğitimine katılmaları gerektiğine inanmakta oldukları ve bu durum ile ilgili tutum geliştirdikleri düşünülmektedir.

Araştırmada öğrencilerin ölüm kaygısı ve tutumu puan ortalamaları ile yaş grupları, ölüm sürecindeki bireyle karşılaşma gibi bağımsız değişkenler arasında anlamlı farklılıklar saptanmamıştır. Bu durumun sağlık profesyoneli adaylarının ders içerikleri ve hastanede bulunma süreleri ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Diğer yandan öğrencilerin yaşları ve deneyimleri gibi bireysel yaşamışlıklarıyla ilgili bir durum olduğu söylenebilir.

Sonuç

Araştırmada, sağlık yüksek okulunda eğitim alan geleceğin sağlık profesyoneli olan öğrencilerin, ölümün gerçek olduğuna dair olumlu bir tutuma sahip olduğu, ölüm sürecinin kaygılı bir süreç ama bu durumu en aza indirmek için ölüm eğitimi almanın iyi bir yöntem olacağına inandıkları belirlenmiştir. Bu sonuç doğrultusunda sağlık eğitimi alan öğrencilere;

- Eğitim müfredatında son dönem hastalarına yönelik teorik bilgilerin sunulması,
- Son dönem hastalarına bakım ve tedavi uygulamaları,
- Bu hastalar ile çalışırken, yaşadıkları duygulara yönelik danışman desteği almaları,
- Ölüm eğitiminin derslerde veya bağımsız seminer, konferans gibi bilimsel etkinliklerde sunulması önerilir.

Kaynaklar

1. Aksu T, Okçay H. Yaşam dönemlerine göre ölüm algısı ve hemşirelik yaklaşımı. Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi 2010;5:113-26.
2. Çam O, Bilge A, Keskin G. Gidenler ve geride kalanlar: İnsan, yavrusu ve ölüm yarasını sarmak. 1. baskı. İzmir: Egetan; 2010. s. 11.
3. İnci F, Öz F. Ölüm eğitiminin hemşirelerin ölüm kaygısı, ölümüne ilişkin depresyon ve ölümcül hastaya tutumlarına etkisi. Anadolu Psikiyatri Dergisi 2009;10:253-60.
4. İnci F, Öz F. Palyatif bakım ve ölüm kaygısı. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar 2012;4:178-87.
5. Işık AE. Ölümüne karşı tutum ölçeği'nin Türk toplumu için geçerlilik ve güvenirlik.

- nirliliği. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi] İzmir: Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2008.
6. Çakırcalı E. Hasta bakımı ve tedavisinde temel ilke ve uygulamalar. 3. baskı. İzmir: E.Ü. Basımevi; 2000.
 7. Öz F. Sağlık alanında temel kavramlar: Kayıp, ölüm ve yas süreci. 1. baskı. Ankara: İmaj iç ve Dış Ticaret Anonim Şirketi; 2004. s. 276-318.
 8. Üstün B, Akgun E, Partlak N. Hemşirelikte iletişim becerileri öğretimi: ölüme beklenen hasta ve ailesine yaklaşım. 1. baskı. İzmir: Okullar Yayınevi Matbaacılık ve Elektronik Sanayi Ticaret Ltd. Şti.; 2005. s. 213-6.
 9. Özcan NK. Temel hemşirelik kavram, ilkeler ve uygulamalar. Ay F, editör. İstanbul: Medikal Yayıncılık; 2007. s. 117-25.
 10. Uçar H. Hemşirelik esasları el kitabı: ölüm kavramı ve ölümcül hastada hemşirelik bakımı. Atalay M, editör. İstanbul: Birlik Ofset Ltd Şti.; 1997. s. 195-201.
 11. Vural H, Doğan S, Salk S, Aslan O ve ark. Hemşirelik esasları: Ölümcül hasta ve hemşirelik bakımı. Ankara: Gata Basımevi; 1998. s. 322-32.
 12. Koç Z, Sağlam Z. Hemşirelik öğrencilerinin yaşam sonu bakım ve ölüm durumuna ilişkin duygu ve görüşlerinin belirlenmesi. C. Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi 2008;12:13-21.
 13. Bilge A, Çam O. Ölüm sürecindeki hastaya ve yakınına psikiyatri hemşiresinin terapötik yaklaşımı. Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi 2004;20:2:127-36.
 14. Işık E, Fadıloğlu Ç, Demir Y. Ölümüne karşı tutum ölçeğinin Türkçe çevirisinin hemşire popülasyonunda geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. Hemşirelik Araştırma Dergisi 2009;11:28-43.
 15. Sharma S, Monsen, R, Gary B. Comparison of attitudes toward death and dying among nursing majors and other college students. *Omega* 1997;34:219-32.
 16. Tanhan A, Arı F. Üniversite öğrencilerinin ölüme verdikleri anlam ve öğrenim gördükleri program açısından ölüm kaygıları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 2006;3:34-43.
 17. Taşdemir G, Gök F. Bir sağlık yüksekokulunda okuyan öğrencilerin ölüm kaygılarının belirlenmesi. *International Journal of Human Sciences* 2012;9:288-302.
 18. Cooper J, Barnett M. Aspects of caring for dying patients which cause anxiety to first year student nurses. *Int J Palliat Nurs* 2005;11:423-30.
 19. Sezer S, Saya P. Gelişimsel açıdan ölüm kavramı. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* 2009;13:151-65.
 20. İnci F. Hemşirelere uygulanan ölüme ilişkin eğitimin hemşirelerin kaygı, depresyon ve tutumlarına etkisi. [Yayınlanmış Doktora Tezi] Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2008.
 21. Yıldırım A. Renk simgeçiliği ve Şeyh Galibin üç rengi. *Milli Folklor Dergisi* 2006;18:129-40.
 22. Sherman DW, Matzo ML, Pitorak E, Ferrell BR, et al. Preparation and care at the time of death: content of the ELNEC curriculum and teaching strategies. *J Nurses Staff Dev* 2005;21:93-102.
 23. Peters L, Cant R, Payne S, O'Connor M, et al. How death anxiety impacts nurses' caring for patients at the end of life: a review of literature. *Open Nurs J* 2013;7:14-21.
 24. Dunn KS, Otten C, Stephens E. Nursing experience and the care of dying patients. *Oncol Nurs Forum* 2005;32:97-104.